

Будник О. Демократичні цінності сучасного студентства: сутність та особливості формування // Освіта перед викликами та загрозами сучасності / за ред. Н. Лисенко. – Machart, Czech Republic, 2012. – С. 196–204.

Olena Budnyk

Doctor nauk pedagogicznych, starszy pracownik naukowy,
Centrum naukowo-metodyczne „Ukraińska etnopedagogika i
narodoznawstwo” Akademii Narodowej Nauk Pedagogicznych i Narodowego
Uniwersytetu Przykarpackiego imienia Wasyla Stefanyka, m. Iwano-Frankiowsk,
Ukraina

**WARTOŚCI DEMOKRATYCZNE DZISIEJSZYCH STUDENTÓW:
PODSTANY I FUNKCJE FORMOWANIA**

Adnotacja

W artykule określono miejsce wartości demokratycznych młodzieży w systemie kultury ogólnoludzkiej i uzasadniono potrzebę ich formacji u studentów uczelni pedagogicznych w dobie edukacyjnych transformacji.

Słowa kluczowe: wartości demokratyczne, kultura demokratyczna, nauczycieli przyszli, studentstwo współczesne.

Olena Budnyk,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow,
Scientific and Methodology Center “Ukrainian Ethnopedagogics and
Country-study” of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine and
Precarpathian National University named after Vasil Stefanyk, Ivano-Frankivsk,
Ukraine

**DEMOCRATIC VALUES OF MODERN STUDENTS: ESSENCE
AND FEATURES OF THE FORMATION**

Summary

The article outlines the place of democratic values of youth in the system of human culture, and substantiated the need for their formation in students of higher educational institutions in the transformation of education.

Key words: democratic values, democratic culture, future teachers, modern students.

Олена Будник,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Науково-методичний центр “Українська етнопедагогіка і
народознавство” НАПН України і Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна

**ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА:
СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ**

Анотація

У статті визначено місце демократичних цінностей молоді в системі загальнолюдської культури та обґрунтовано потребу їх формування в

студентів вищих педагогічних навчальних закладів у добу освітніх трансформацій.

Ключові слова: демократичні цінності, демократична культура, майбутні учителі, сучасне студентство.

Актуальність проблеми. Сьогодні відбувається активна модернізація державами всього світу традиційних освітніх парадигм, їхніх пріоритетів та цінностей з урахуванням глобалізаційних змін, економічних можливостей і традиційної культури. Процеси інтегрування країн до Європейського простору зумовлюють потребу міжетнічної взаємодії, толерантного ставлення до різних народів та їхніх культур, організації освіти на засадах демократії. У зв'язку з цим, варто переглянути культурологічну складову у національних вишах. Вивчення Сорбонської (1998), Болонської (1999), Берлінської (2003) та інших декларацій засвідчує, що у кожній із них чітко відображений національно-культурний компонент, вказується на те, що для Європи метою є збереження європейського культурного багатства, мовного розмаїття, ґрунтуючись на культурній спадщині різних традицій, акцентується на сприянні розвитку багатоманітності культур, мов, національних систем і автономності навчальних закладів.

Отож важливою складовою професійної педагогічної освіти вважаємо підготовку студентів до ефективної діяльності в етнокультурному (полікультурному) виховному середовищі на засадах демократії. Адже саме студентська молодь готує себе до життєдіяльності як інтелектуальна, організаційна, управлінська еліта сучасного суспільства, від якої значною мірою залежать і політичні реформування. Тому актуальною вважаємо проблему формування в студентства демократичних цінностей, особливо в умовах розбудови громадянського суспільства та євроінтеграції.

Демократичні цінності в своїй основі опираються на концептуальні підходи давньогрецьких філософів (Перікла, Аристотеля і Демокріта) до сучасних західних теоретиків (Р. Арона, К. Ясперса, Ю. Хабермаса, К. Поппера, Х.Аренд та ін.).

Проблеми розвитку політичної культури українських громадян досліджують В. Бедик, О. Бабкіна, Є. Головаха, зокрема врахування менталітету нації в цьому процесі – І.Макух-Федорова. Актуальні питання формування демократичних цінностей дітей та молоді знайшли своє

відображення в творах таких учених, як Н. Балабанова, В. Вікторов, С. Кострюков, В. Кремень, В. Луговий, В. Лутай, В. Мадзігон, О. Сухомлинська; гуманітарної освіти учителя у філософському й психолого-педагогічному контексті – Г. Балл, М. Берулава, Г. Васянович, С. Гончаренко, В. Краєвський, А. Кузьмінський, П. Матвієнко та ін. Проблемі формування демократичних цінностей студентської молоді в теоретико-методичному контексті присвячено наукові публікації таких учених, як В. Андрущенко, В. Бабкін, О. Бабкіна, В. Бебик, М. Головатий, Л. Губерський, А. Колодій, М. Михальченко, С. Рябов, О. Семашко та ін.

Методологічні аспекти вдосконалення змісту професійно-педагогічної освіти знаходимо в наукових працях І. Беха, В. Москальця, І. Зязюна, Н. Лисенко, Р. Скульського; окремі аспекти формування етнокультурної компетентності студентської молоді досліджують О. Гуренко, М. Євтух, В. Кириченко, Л. Коваль та інші вчені; традиції етнопедагогіки як засобу формування національної ідентичності та самосвідомості – Р. Абдираїмова, С. Борисова, Г. Волков, О. Красовська, Р. Осипець, Л. Паламарчук, М. Стельмахович, В. Струманський, Д. Тхоржевський, М. Хайруддінов, М. Чепіль та інші.

Мета статті – визначити місце демократичних цінностей молоді в системі загальнолюдської культури та обґрунтувати потребу їх формування у студентів вищих педагогічних навчальних закладів у добу освітніх трансформацій.

Цінність – це “соціально-філософська категорія, що відображає один із найбільш суттєвих аспектів взаємодії людини й навколишньої дійсності – позитивне чи негативне значення матеріальних і духовних явищ і предметів для людини, соціальної групи, народу й людства” [4, с. 6]. Відтак, цінність – це глибинний вияв потреби людини, котра прагне перебувати у комфортному соціумі. Саме в період кризи, суспільних трансформацій спостерігається втрата чи переоцінка певних пріоритетів, пошук нових парадигм життя.

За К. Ющак, під цінностями педагогічної діяльності розуміють ті її особливості, які уможливають задоволення вчителем своїх матеріальних, духовних і суспільних потреб, а також слугують відповідними орієнтирами його професійної активності. Вибір цінностей, на думку вченого, не вважають процесом самостійного їх творення, а представляє собою лише індивідуальне ставлення індивіда до існуючих орієнтирів [10, с. 20].

Становлення демократичних цінностей відбувається історично у процесі суспільного розвитку, а в педагогічній думці фіксуються у у формі суспільної свідомості через специфічні образи та уявлення. Базовими демократичними цінностями є поняття “свобода”, “відкритість”, “толерантність”. Діалектичне розуміння ідеї свободи в освіті знаходимо у працях Ш. Амонашвілі, Е. Гутмана, Ф. Михайлова, П. Фролова.

І. Штука акцентує на тому, що демократична держава потребує відповідного типу політичної культури [8]. На рубежі 80-90-х років ХХ сторіччя в Україні загострився конфлікт “батьки – діти” на тлі розходжень у розумінні та ставленні до нової політичної системи, несприймання демократичних цінностей, адже саме в цей час демократичні процеси мають особливий вплив на формування духовних ідеалів молодшої людини. Відтак, “трансформація цінностей і сенсу демократії від одного покоління до іншого може забезпечити умови для стійкого розвитку українського суспільства” [6, с. 26]. В. Кремень переконливо доводить, що сучасна “система цінностей та норм освітньо-педагогічного процесу носить культурно-історичний характер”, тому для світового освітянського простору характерним є явище “пошуку нового сенсу педагогічної діяльності, що ґрунтується на постмодернових засадах” [5, с. 12].

Демократія синтезує в собі особисту та індивідуальну свободу людини, реальні умови й можливості вияву соціально-політичної активності, право обирати на власний розсуд, свободу слова, совісті тощо. Саме ці норми слугують провідними демократичними цінностями. Вважаємо, що *демократичні цінності* – це почуття прив’язаності до своєї країни,

національна самосвідомість, самовідповідальність, мир, суспільна злагода, працелюбство, національна гідність, права і свободи громадянина, соціально-правова захищеність, плюралізм думок, пріоритет національних інтересів, духовно-моральна культура, гуманність, толерантне ставлення до представників інокультур, повага до традицій інших народів тощо.

У контексті аналізу професійно-ціннісних орієнтацій студентів в перевагах індивідуальної і корпоративної академічної системи К. Ющак виокремлює ”справедливість“, “свободу”, “гуманність”, “гуманізм”, “патріотизм”, які, на нашу думку, частково характеризують демократичну культуру особистості. Приміром, дослідник зазначає, що серед студентської аудиторії стосовно “свободи” виявлено різні пріоритети в індивідуальній та корпоративній академічній системі цінностей. В індивідуальній системі пріоритетів близько 44% – це низький рівень, 56% – середній і високий, тобто студенти надають перевагу іншим орієнтаціям, як добро, любов, безпека тощо. Відтак, така інтерпретація характерна для молоді, котра вступає в зрілий вік. У рамках корпоративної академічної системи, де рівень переваг високий і дуже високий (74%), студенти дещо по іншому розуміють сутність та потребу свободи в особистому та суспільному житті. Ще нижчі показники отримано стосовно вибору цінності ”патріотизм“, що здебільшого асоціюється в молоді з негативними результатами минулої епохи. Автор пояснює цей факт недостатнім виховним впливом на свідомість студентів у педагогічному навчальному закладі [10, с. 32–33].

У сучасній освіті пропагується ідея навчання як діалогу культур, тобто аналіз різнобічних проблем (історико-політичних, соціально-педагогічних) з позицій різних народів, виокремлення подібності в підходах на основі загальнолюдських цінностей та рівноправності всіх суб’єктів педагогічного процесу. Принцип полікультурного виховання може слугувати засобом примирення багатьох націй, але, безумовно, з визнанням прав корінних мешканців, котрі споконвіків населяли відповідну територію. У цьому контексті А. Кокель акцентує на актуальності проблеми формування в

майбутніх учителів готовності працювати з людьми різних національностей, розуміти їхні релігійні та економічні відмінності і на цій основі розвивати творчий професійний потенціал [3, с. 108].

У сучасному світі поширеними є інтеграційні освітні процеси, спостерігається тенденція до зближення культур, традицій, освітніх систем. Однак ідеї національного злиття, як засвідчує світова історія, не виправдали себе в багатьох країнах – СРСР, Чехословаччині, Югославії. Сьогодні великі країни, приміром, США, Канада, твердять про етнічну різноманітність суспільства. Ідея асиміляції етнокультур переросла в декларацію свобод і демократії нового інтернаціонального типу суспільства. Емігранти з різних країн намагаються зберегти свою мову, релігію, традиції в іносередовищі. Це значною мірою стосується й освіти. Наприклад, зарубіжні методики навчання вдало адаптовані до використання в школах української діаспори з урахуванням давніх традицій християнської культури.

Н. Арзамасцева, І. Жуковський, О. Кузнецова, Н. Морова та інші дослідники наголошують на актуальності проблеми формування етнокультурної компетентності студентської молоді, що сприяє розвитку національної самосвідомості, вихованню й навчанню людини, спираючись на традиції конкретного регіону, країни.

Етнокультурна компетентність майбутнього педагога розглядається науковцями як необхідна сукупність особистісних якостей, що включають високий професіоналізм, знання, вміння й навички, що дозволяють вільно використовувати етнокультурні засоби в поліетнічному середовищі (Н. Алімжанова, Т. Атрощенко, З. Ігушкіна, О. Ладнушкіна та інші). За О.Гуренко, етнокультурна компетентність як результат професійної підготовки педагогів – складне інтегроване утворення, яке піддається цілеспрямованому розвитку і вдосконаленню в рамках навчально-виховного процесу вищого навчального закладу. Сьогодні необхідна організація цілеспрямованого етнокультурного виховання студентів, формування в них суб'єктивної позиції як носія етнокультури.

“Сфера освіти, що найбільшою мірою визначає рівень розвитку людини, стає загальнонаціональним пріоритетом у все більшій кількості країн світу”, – зазначає В. Кремень [5, с. 10]. “Першим нашим завданням має стати утвердження і в громадській думці, і в суспільній практиці справжньої пріоритетності сфери освіти як необхідної умови національного розвитку і національної безпеки. Нам потрібно згуртувати українську націю навколо проблем освіти, об’єднати зусилля не лише освітян, а й усього суспільства [Там само]. Це стосується, передусім, проблеми формування демократичних цінностей студентської молоді.

Невипадково одним із завдань української педагогічної науки в умовах розвитку і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави є “переведення нових реалій, демократичних понять і цінностей у відповідну площину нового змісту освіти, який задовольняв би два освітніх напрями – освіту про демократію і освіту для розвитку демократії” [6, с. 25]. Сповідуючи загальновизнані демократичні ідеали, варто передусім глибоко знати й цінувати свої національні пріоритети. Фахівець у галузі етнопедагогіки Г. Волков фундамент виховного ідеалу вбачає у формуванні національної гідності людини. У педагогічній системі багатьох народів домінує думка про те, що кожен своєю поведінкою не повинен давати причини погано думати про свій народ: “Будь таким, щоб по тобі достойно судили про твій народ...” [1, с. 49]. Адже в основі будь-якої культури, у тому числі й національної, – демократичні цінності.

Важливим чинником мотиваційного забезпечення етновиховного середовища вищого навчального закладу слугує розуміння, передусім, свободи як демократичної цінності як сенсу життя людини; усвідомлення свободи як умови реалізації суб’єктів освітнього простору своїх особистісних і соціальних запитів; визначення цінності свободи в ієрархії індивідуальних та суспільних цінностей. У цьому виражається розвиток феномена свободи, що слугує формуванню етновиховного середовища педагогічного університету. У цьому контексті важливим є не надання свободи самій

особистості, а розвиток у людини аксіологічного ставлення до неї через володіння свободою. За таких обставин індивід усвідомлює себе особистістю.

У процесі формування демократичних цінностей студентів в умовах навчального закладу доцільним вважаємо те середовище, в якому панує дух свободи і незалежності, що природно формує у майбутнього фахівця свободу думки, слова, незалежність, незаангажованість поглядів, мислення. Така свобода досягається завдяки принципу єдності процесу викладання та дослідження.

В. Мадзігон наголошує на тому, що сучасні навчальні заклади покликані “виробити в кожного громадянина звички, настанови і цінності, без яких неможливе функціонування демократії. Формування демократичних цінностей в системі здійснюється через усі без винятку аспекти навчально-виховного процесу, на всіх його рівнях – змістовому, організаційному, функціональному, комунікативному” [6, с. 26].

На змістовому рівні забезпечується доступ усіх студентів до повноцінного об’єктивного, не заполітизованого, не заангажованого змісту освіти, який відображає об’єктивне й критичне висвітлення проблем, понять, феноменів; розширюється й поглиблюється зміст предметів соціально-гуманітарного циклу; забезпечується широкий вибір альтернативних підручників, посібників, додаткової та допоміжної літератури.

На організаційному рівні здійснюється децентралізація управління системою освіти; забезпечується: гнучкість, відкритість напрямів, типів і структур освіти; рівність шансів усіх дітей до суспільства, навколишнього середовища.

На функціональному рівні запроваджуються активні методи навчання, коли студент виступає суб’єктом навчально-виховного процесу; студентське самоврядування, відповідне ставлення до дисциплінування; різні форми соціалізації молоді. Пріоритетним напрямом розвитку педагогічної науки

стало розроблення психолого-педагогічних засад та технологій особистісно зорієнтованого підходу до навчання й виховання підростаючого покоління.

На комунікативному рівні – це взаємини між педагогом і студентом, між керівником і викладачем, організація спілкування в межах навчального закладу; співпраця між університетом і громадськими організаціями тощо.

З раннього віку люди вчаться приймати усвідомлені рішення, розуміти й цінувати важливість правопорядку, демонструвати толерантність до політичних опонентів, докладати спільних зусиль для вдосконалення суспільства й політичного життя, бути переконаним, що саме від них залежить доля кожної людини, суспільства, держави, нації.

К. Ющак зазначає, що “швидкий цивілізаційний розвиток зумовлює якісно нові вимоги до освіти”, зокрема до компетентності студентів, що обрали професію педагога, що потребує від викладача підвищення його майстерності, використання педагогічних інновацій [9, с. 78–82].

Процес формування демократичних цінностей студентів є багатофакторним, оскільки на нього плывають різні чинники: а) соціальне середовище, яке трансформується в контексті утвердження демократичних цінностей; б) організація і зміст основного виду діяльності студентів – навчального процесу, що модернізується; в) виховна та культурно-дозвільна діяльність; г) самовиховання, власна активність студентської молоді [4].

Дієвим чинником формування демократичної культури майбутніх фахівців вважаємо середовище вищого навчального закладу, адже молодь здебільшого засвоює цінності тих формальних чи неформальних груп, які мають для неї визначальне значення. Приміром, з початком демократичних перетворень в Україні та здобуття нею незалежності, студентство активно виявляло відповідні ціннісні орієнтації, часто й радикальні способи відстоювання своїх прав (голодування, мітинги, демонстрації тощо).

У сучасних умовах трансформації української держави спостерігається диференціація суспільного життя, індивідуалізація потреб, інтересів і ціннісних орієнтацій студентської молоді. Демократичні ідеї у молодих

людей можна закріпити за умов їх сповідання не лише через засоби масової інформації, неформальні групи, громадські організації, а передусім, у середовищі безпосереднього спілкування у вищому навчальному закладі, зокрема педагогічному університеті.

Процес формування демократичних цінностей невіддільний від національно-патріотичного виховання молоді. Так, О.Новосьолов успіх у формуванні патріотичних почуттів студентів під час вивчення фахових дисциплін визначає наступними умовами: увиразнення у змісті дисциплін і предметів гуманітарного циклу дотичних тем, питань, проблем, що ефективно діють на формування етичної і патріотичної свідомості й поведінки студентів; охопленням кожного студента активною участю із вивчення і аналізу історичного минулого Вітчизни; забезпечення комплексного підходу (єдність і узгодженість дій викладачів, кафедральних колективів) щодо державно-патріотичного і духовно-етичного виховання студентів; формування усвідомленого і зацікавленого відношення студентів до вивчення історичного минулого країни, сучасних проблем і тенденцій в розвитку нашого суспільства; широким упровадженням у практику виховного процесу активних методів і нових інформаційних технологій навчання студентів; формування умінь і навичок студентів, публічного викладу поглядів із питань історичного минулого і сучасного стану країни; матеріальне й моральне стимулювання активної діяльності студентів; високою педагогічною культурою викладачів вишу та ін. [7, с. 309–310].

Водночас рівень сформованості в майбутніх фахівців демократичних цінностей важко піддається коректному кількісному чи якісному вимірюванню, наприклад, результати цього процесу десять років тому і сьогодні. Тому такий соціокультурний процес, як формування демократичних цінностей студентів педагогічного університету, потребує ретельного аналізу змін, що відбулися в їхній свідомості за певний проміжок часу. Щоденні реалії практики слугують не тільки критерієм перевірки демократичних цінностей, але й рушієм їхньої постійної переоцінки,

оновлення та зміни всієї системи ціннісних орієнтацій молоді. Участь у студентському самоуправлінні у навчальній (планування, організація, контроль і облік під час навчального процесу та науково-дослідної роботи) та позанавчальний час (профспілкова, дозвільна та інші види діяльності). Важливу роль відіграють також самоосвіта й самовиховання.

В. Кремень проголошує важливим завданням забезпечення реалізації актуального принципу сьогодення – від “освіти на все життя” до “освіти через усе життя” [5]. У процесі самовиховання демократичні цінності виявляються у ставленні студента до інших людей, до себе самого. Самоосвіта впродовж усього життя допомагає пізнати не лише світ людських взаємин, але й самого себе, розвивати власні інтелектуальні здібності, волю, самодисципліну, тобто студентство ототожнює себе з демократичними цінностями, які опановує.

Деморатичні цінності студентства яскраво виявляються через активність у студентському самоврядуванні, адже в процесі такої діяльності виявляються, передусім, лідерські якості молоді. Головним завданням студентського самоврядування є формування й розвиток соціальних компетентностей особистості, її гуманістичної спрямованості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості.

В умовах вищого навчального закладу студентське самоврядування спрямоване на вирішення наступних завдань: сприяти активній позиції студентів щодо реалізації їхніх прав і свобод; допомагати в пізнанні особливостей темпераменту, якостей характеру на основі результатів діагностики; виховувати вміння складати план проведення заходів; стимулювати творчу активність студентів, залучати до проведення виховних заходів і створення ситуацій, які б уможливили виявлення ініціативи кожному студентові незалежно від смаків і вподобань, діяти самостійно, реалізувати свій потенціал; розвивати творчі здібності, формувати вміння

аналізувати та регулювати свою поведінку, застосовувати набуті знання в реальному житті.

У педагогічних навчальних закладах вважаємо доцільним ознайомлення студентів із важливим аспектом роботи вчителя – волонтерством., сутність якого полягає у створенні організованої системи, де кожен може стати активним представником своєї громади. Для цього проводять різного роду волонтерські акції, агентства волонтерської допомоги, бригади й клуби, до яких на добровільних засадах безкоштовно зголошуються студенти на здійснення діяльності, що приносить користь іншим людям і суспільству в цілому. Волонтерська діяльність студентів передбачає їхню участь у вирішенні екологічних проблем краю, захист громадянських прав, організацію спортивних і культурних заходів, допомогу ветеранам, людям похилого віку, інвалідам, малозабезпеченим, соціально незахищеним тощо.

Висновки.

У період побудови громадянського суспільства, євроінтеграції, розбудови державності країни пріоритетне місце належить політичній зорієнтованості та демократичній культурі молодого покоління, зокрема студентської молоді. Демократичні цінності – це високий рівень національної самосвідомості, суспільна злагода, почуття національної гідності, дотримання прав і свобод громадянина, соціально-правова захищеність, плюралізм думок, пріоритет національних інтересів, духовно-моральна культура, толерантне ставлення до представників інокультур тощо. Їх формування в системі здійснюється через усі аспекти навчально-виховного процесу, на різних рівнях – змістовому, організаційному, функціональному, комунікативному (В. Мадзігон). Згадані вище ідеї мають лягти в основу проектування виховного середовища сучасного вищого педагогічного навчального закладу.

Провідні демократичні цінності, як свобода, толерантність, відкритість, національна самосвідомість, самовідповідальність, мир, суспільна злагода,

працелюбство, національна гідність, забезпечують динамічні форми управління в етносередовищі вищого педагогічного навчального закладу. Входження майбутніх учителів у контекст індивідуального, соціального та глобального розвитку дозволяє зрозуміти унікальність та загальність трансформації окремих соціальних систем та їхню етнокультурну обумовленість.

Література

1. Волков Г. Н. Этнопедагогика: учебн. для студ. сред. и высш. пед. учебн. заведений / Г.Н.Волков. – М.: Изд. центр “Академия”, 1999. – 168 с.
2. Гуренко О. Впровадження технології формування етнокультурної компетентності студентів у практику роботи педуніверситету [Електронний ресурс] / О. Гуренко. – Режим доступу: http://bdpu.org/scientific_published/2005/pedagogics_2_2005/28.
3. Kokieli A. Education to values of the students of pedagogy in the uniting Europe / A. Kokieli // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка. 2011. Вип. XXXIX. – Івано-Франківськ. – С. 108–112.
4. Кострюков С.В. Формування демократичних цінностей студентської молоді в трансформаційний період: Автореферат дис... канд. філос. наук: 09.00.10 / С.В. Кострюков ; Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2004. – 17 с.
5. Кремень В. Г. Поступ до нової філософії освіти в Україні // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002: Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / В. Г. Кремень / Академія педагогічних наук України. – Ч. 1. – Харків: “ОВС”, 2002. – С. 9–23.
6. Мадзігон В. М. Інформатизація в контексті демократизації освіти в Україні // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України / В. М. Мадзігон / Академія педагогічних науук України. – Ч. 1. – Харків: “ОВС”, 2002. – С. 23–37.

7. Новосьолов О. Теоретико-методичні засади актуалізації патріотичного виховання сучасних студентів у вишах України // Етнопедагогічний контекст професійної підготовки студентів у вишах Прикарпатського регіону: навчально-методичний посібник / За ред. проф. Н. Лисенко. – Київ–Івано-Франківськ, 2009. – С. 296–313.
8. Штука І.А. Проблеми формування демократичної політичної культури в Україні [Електронний ресурс] / І.А.Штука. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/PORTAL/Soc_Gum/Slv/2011_11/st69.pdf.
9. Juszczak K. Teachers' education in the context of changing expectations in a contemporary society / K. Juszczak // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка. 2011. Вип. XXXIX. –Івано-Франківськ. – С. 78–82.
10. Ющак К. Актуалізація професійно-ціннісних орієнтирів студентів педагогічних спеціальностей в Польщі. Теорія і практика: Научная монографія / К. Ющак. – К.: СПД-ФО Парашин К.С., 2010. – 72 с.